

Kunskapsbedömning genom validering - att ge erkännande åt vuxnas lärande

Per Andersson

Validering är en form av kunskapsbedömning som i första hand riktar sig till vuxna. Den erbjuder möjligheten att få erkännande för sina kunskaper även om de har utvecklats på andra sätt än genom utbildning. Vad är validering? Varifrån kommer intresset för denna företeelse? Hur kan utvecklingen komma att se ut när det gäller validering?

Bedömning - vad kan vi egentligen?

Kunskapsbedömning i utbildningssammanhang handlar om en bedömning av vilka faktiska kunskaper som en individ har. Med utgångspunkt i information av olika slag, som kan förväntas återspegla de faktiska kunskaperna, gör någon en bedömning. Ofta är det lärare som gör en bedömning av sina elevers kunskaper, men det kan också vara elever som bedömer varandras kunskaper, eller en elev som gör en bedömning av sina egna kunskaper - "vad kan jag egentligen?" En variant av bedömning är validering, som fokuserar på vad individen har lärt sig i andra sammanhang, ofta utanför skolan, eller i tidigare utbildningar. Intresset för just validering har ökat på senare år, inte minst beroende på de stora migrationsströmmarna och möjligheterna att underlätta integrationen genom att synliggöra kunskaper som människor har med sig från andra länder. Det har också lagts förslag som innebär att vuxenutbildningen ska bli skyldig att erbjuda möjligheter till validering av tidigare lärande inom de kunskaps- och yrkesområden där man anordnar kurser.

Den form av bedömning som är central i formella utbildningar är betygssättningen. Det betyg som sätts, av läraren, är en form för dokumentation av en summativ kunskapsbedömning. Det vill säga att betyget summerar vilken kunskap som en individ bedöms ha vid slutet av en kurs eller utbildning, eller vid en provning inom ramen för en validering. Betyget sätts med utgångspunkt i standardiserade mål och kriterier som är nationella. Ett betyg utgör därmed en formell kompetens, ett reglerat och formellt giltigt bevis på att en individ har bedömts ha vissa kunskaper.

Att ge erkännande åt lärande oberoende av var vi lärt

Inom de frivilliga skolformerna, gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen, finns två viktiga riktlinjer för betygssättningen i båda dessa skolformers läroplaner:

Läraren ska vid betygssättningen

- utnyttja all tillgänglig information om elevens kunskaper i förhållande till de nationella kunskapskrav som finns för respektive kurs
- beakta även sådana kunskaper som en elev har tillägnat sig på annat sätt än genom den aktuella undervisningen

(Skolverket, 2011, s. 15; samma formuleringar finns i Skolverket, 2017)

Detta innebär att betygssättningen ger stort utrymme för det som brukar kallas **validering** (se t.ex. Andersson & Fejes, 2010). Validering handlar om att värdera, bedöma och ge erkännande åt människors kunskap och kompetens, oberoende av var, när och hur man har lärt sig, med begränsningen att lärande och bedömning är skilda åt i tid och/eller rum. Det vill säga att bedömningen av det som en elev har lärt sig "här och nu" inom en kurs inte ses som validering – då skulle all bedömning kunna kallas validering, vilket gör det meningslöst med ett särskilt begrepp. Det som sätts i fokus vid validering är främst kunskaper som tillägnats på annat sätt än genom undervisning, eller i tidigare utbildningar, och när läraren har information om att eleven har sådana kunskaper blir betygssättningen delvis en fråga om validering, även om det begreppet kanske inte används. Det blir en "validering med litet v", som är en del av en utbildning och dess bedömning (Breier, 2005).

Validering i vuxenutbildning och andra sammanhang

När det gäller den kommunala vuxenutbildningen definieras validering mer formellt i skollagen (SFS 2010:800):

"En elev i kommunal vuxenutbildning kan få sina kunskaper och sin kompetens validerade. Med validering avses en process som innebär en strukturerad bedömning, värdering och dokumentation samt ett erkännande av kunskaper och kompetens som en person besitter oberoende av hur de förvärvats." (Skollagen 20 kap. 42 §)

En sådan validering blir snarare det som har kallats "Validering med stort V" (Breier, 2005) – en separat aktivitet som kan leda fram till intyg på befintliga kunskaper samt kompletterande utbildning, och kanske även innefattar det som formellt kallas prövning och som leder till att ett betyg sätts.

Mer generellt handlar validering om att synliggöra och underlätta "förflyttning" och utnyttjande av kunskap och kompetens. Syftet är att öka möjligheterna för människor att få utnyttja sin kunskap och kompetens i nya sammanhang. Genom att synliggöra och dokumentera vad en individ kan är tanken att det ska bli lättare att få erkännande för detta, exempelvis genom att kunna få en anställning (som motsvarar kompetensen) eller att komma in på en utbildning som bygger vidare på vad individen redan kan.

Vid en validering görs alltså en bedömning av tidigare lärande, och oftast handlar det om sådant som har lärts i andra sammanhang än en utbildning. Validering kan ibland även gälla kunskaper som utvecklats inom en utbildning, men där resultaten inte har dokumenterats tidigare, till exempel på grund av ett studieavbrott. När det gäller kunskap från andra länder kan det också handla om sådant som lärts i utbildningssammanhang, men där individen saknar dokumentation/betyg eller dessa inte är erkända i det nya landet. Det förekommer även att bedömningar av dokumenterade utbildningsmeriter från andra länder kallas för validering, till exempel vid bedömning av vad en utländsk högskoleexamen motsvarar i det svenska utbildningssystemet – allt för att underlätta förflyttning, tillgodoserande och användning av kompetensen.

I Sverige började begreppet validering i den här betydelsen användas 1996, i anslutning till den stora satsningen på vuxenutbildningen som kallades Kunskapslyftet (Utbildningsdepartementet, 1996). Som framgår av citatet från skollagen, där begreppet infördes 2010, är det validering inom den kommunala vuxenutbildningen som är reglerad på det sättet. Men även i övrigt är det vuxna människors tidigare lärande som sätts i fokus när vi diskuterar möjligheter till validering. Det handlar då alltså främst om kunskap och kompetens som utvecklats utanför skolsystemet – i arbetslivet, i civilsamhället, i andra länder etc. Validering kan genomföras i olika utbildningssammanhang som vuxenutbildning, yrkeshögskola och högskola, men kan också anordnas av arbetsmarknadens branschorganisationer eller vara en del av arbetsmarknadsinsatser för att underlätta rörlighet på arbetsmarknaden. I början av 2020 lade en nationell

valideringsdelegation fram sina förslag (Valideringsdelegationen, 2019), vilket betyder att frågan om validering kommer att få förnyad uppmärksamhet. Bland annat föreslogs en skyldighet för vuxenutbildningen att erbjuda möjlighet till validering.

Validering som bedömning

Begrepp som ofta används för att förstå olika typer av kunskapsbedömning kan även användas för att beskriva vad validering kan innebära.

- En **formativ** validering syftar i likhet med formativ bedömning i en utbildning till att lägga grunden för vidare studier och fortsatt lärande. Skillnaden är att valideringen inte behöver vara knuten till en utbildning utan sätter fokus på tidigare lärande från andra sammanhang, snarare än på vad du har lärt dig under en tidigare del av en utbildning.
- En **summativ** validering syftar till att summera lärandet och leder ofta fram till en dokumentation i form av betyg, intyg, tillgodoräknanden etc.
- En **prediktiv** validering görs för att förutsäga framgång i kommande studier eller kanske arbete. Högskoleprovet är ett exempel på ett instrument som används för att förutsäga förutsättningarna att klara högre utbildning, och som bygger på individens samlade tidigare lärande utan direkt koppling till en viss genomgången utbildning.
- En **transformativ** validering slutligen, handlar om att individen kan påverkas och stärkas av att bli medveten om vad hen faktiskt kan. Det sistnämnda är inte särskilt vanligt som huvudsyfte med en validering, men kan bli en bieffekt.

I övrigt är det viktigt att framhålla att syftet med en validering, precis som när det gäller annan bedömning, sällan är renodlat. Om valideringen leder fram till ett betyg i vuxenutbildningen blir den tydligt summativ. Samtidigt kan denna validering bli formativ, genom att den pekar ut vilken kurs individen ska gå vidare på i sina studier. Dessutom kan betyget användas i prediktivt syfte vid urvalet till en kommande högskoleutbildning.

En validering kan också, precis som annan bedömning, placeras någonstans på ett kontinuum mellan ytterligheterna konvergent respektive divergent. Konvergent bedömning och validering sätter fokus på om individen kan vissa saker, till exempel vid betygssättning som bygger på fastställda lärandemål och betygskriterier. Divergent bedömning handlar däremot om vad individen kan. Den är alltså mer öppen och kartläggande. Men bedömningen eller valideringen är knappast renodlat konvergent eller divergent. Betygssystemet är till exempel ett konvergent system, men ger öppningar för variation i exakt vad elever ska lära sig och vad som ska bedömas, och en divergent validering ringar förmodligen in vissa kunskapsområden som synliggörs i individens kunnande.

Varför intresset för validering?

Varför har då intresset för att validera vuxnas kunskap och kompetens utvecklats? Här finns ett antal tendenser som är värda att lyfta fram. För det första finns det en långsiktig trend där fokus har flyttats från utbildning till lärande, från vikten av att delta i utbildning till formuleringen av lärandemål. Denna fokus på utfallet i termer av lärande har sannolikt bidragit till ökad medvetenhet om att lärandemålen skulle kunna uppnås även på andra sätt än genom utbildning. En andra trend är hur kompetens har lyfts fram som ett viktigt konkurrensmedel, inte bara för individen på arbetsmarknaden, utan även på regional och nationell nivå, och detta har väckt önskemål om och behov av att synliggöra den kompetens som faktiskt finns hos invånarna men kanske inte är synliggjord. Ytterligare trender som påverkar är rörligheten mellan länder och på arbetsmarknaden, och där ses validering som ett sätt att underlätta förflyttning och nyttiggörande av människors kompetens. Breddad rekrytering till utbildning har länge varit en politisk strävan, och där har validering bland annat blivit ett alternativ när det gäller att identifiera vem som har förutsättningar att klara högre utbildning. Slutligen har validering lyfts fram i samband med krav på en mer effektiv och individanpassad utbildning, där önskemålet är att validering ska bidra till att

utbildningsinsatser kan riktas mot det som människor inte redan kan.

Implikationer för framtiden

Validering är en förhållandevis ny företeelse i vårt land, även om det redan tidigare har funnits liknande möjligheter att bedöma kunskaper från andra sammanhang. Detta bidrar till att det fortfarande finns ett antal utmaningar för att kunna ta vara på den potential som finns i möjligheten att genomföra validering. På ett mer övergripande plan handlar det om att utforma bedömnings-, validerings- och lärprocesser som är samordnade och dessutom effektiva för såväl individ och utbildningsanordnare som för samhället. Sådana processer behöver synliggöra, ta vara på och bygga vidare på det kunnande som en person redan har. Dessutom behöver dessa processer utgå från ett "divergent" förhållningssätt i ett "konvergent" system.

Samtidigt finns risken att validering utvecklas i riktning mot en styrningsteknik på liknande sätt som betygen i utbildningssammanhang. Det är väl belagt att bedömning och betyg i en utbildning lätt hamnar i fokus och blir målet snarare än ett medel på vägen till kunskap. Validering har tillkommit med grundtanken att synliggöra, bedöma och ge erkännande åt resultaten av tidigare lärande - och då främst informellt lärande som är en oavsiktlig produkt av andra aktiviteter i arbete och på fritid. Men vad blir konsekvensen ifall medvetenheten om möjligheten till validering ökar? Kan vardagslivet bli en jakt på meriter, där vi försöker lära oss så mycket som möjligt bara för att kunna validera och skaffa oss dessa meriter? Förhoppningsvis inte - och om vi är medvetna om denna risk är det mindre sannolikt att den realiserar.

Om validering får ett större genomslag kan det i stället innebära att synen på lärande, och framför allt på var lärande äger rum, breddas så att tanken om livslångt lärande blir mer framträdande. Men då behöver sätten att arbeta med kunskapsbedömning utvecklas, exempelvis genom ett mer divergent förhållningssätt. För att upprätthålla kvalitet, tillförlitlighet och rättvisa i bedömningen blir då den kommunikativa dimensionen central. Detta handlar bland annat om att bedömare och de vars kunskaper ska bedömas i en validering inte möts i lika stor utsträckning som lärare och elever, och då blir det viktigt att dessa parter förstår varandra. Bedömaren behöver kunna kommunicera vilka krav som ställs och hur de kan uppfyllas, och den som ska få sin kunskap bedömd behöver kunna synliggöra sin kunskap för bedömaren. Här finns en utvecklingspotential där en högre grad av ömsesidig förståelse kan öka tillförlitlighet i och tillit till kunskapsbedömning, något som bör gälla även utanför valideringssammanhanget.